
Els primers historiadors de la ciutat: Jeroni Pau i Dionís Jeroni Jorba

Mariàngela Vilallonga*

Quan el dia 22 d'agost de l'any 1491 es va publicar a Barcelona, a les premses de Pere Miquel, l'obra de Jeroni Pau *Barcino*, intitulada també *Libellus inscriptus Barcinona ad Paulum Pompilius*, es va produir un fet històric, ja que l'obra suposava la primera història de Barcelona des dels seus orígens fins a la contemporaneïtat de l'autor. Quasi un segle després, l'any 1589, també a Barcelona però a les premses d'Hubert Gotard, Dionís Jeroni Jorba va publicar la seva *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*, que havia redactat primerament en català i posteriorment havia traduït al llatí. Sembla que es tractava d'una segona edició, tal com el mateix autor ratifica en la carta al lector que figura al final del text: «en esta segunda impression he añadido muchas curiosidades en este año de 1589», i tal com apareix en la mateixa portada de l'obra: «Van añadidas otras curiosidades en esta segunda impresión, con las proezas de los inclytos Condes de Barcelona, y una descripción de la montaña de nuestra Señora de Montserrat». A sota hi ha l'escut de Barcelona i tot seguit un díptic en llatí sobre el nom de Barcelona, que és justament un poema de Jeroni Pau, concretament el que porta el número XV de la meua edició, però sense indicació ni de l'autor ni de la procedència, fins al punt que alguns estudiosos l'han considerat obra del mateix Jorba. La traducció castellana de l'opuscle de Jorba a partir del text català la va fer Miguel de Rosers.

Aquestes són les dues primeres històries de Barcelona, obres dels primers historiadors de la ciutat de Barcelona, com s'indica en el títol d'aquesta conferència. És clar que Barcelona apareix en totes les cròniques i històries de Catalunya al llarg dels segles, però Barcelona com a matèria d'estudi o com a objecte literari és utilitzada per primera vegada per Jeroni Pau i després per Dionís Jeroni Jorba. Vegem qui són els autors i què diuen aquestes obres.

* Universitat de Girona. Aquest treball s'emmarca en la línia d'investigació del projecte Historigrafia latina humanística en la Corona de Aragón: edición de textos, estudio de fuentes (BFF2002-03590) del MCYT.

Coneixem prou bé l'entorn de Jeroni Pau, perquè la seva figura i la seva obra ja van ser objecte d'una tesi doctoral.¹ No podem dir pas el mateix de Dionís Jeroni Jorba, que espera encara que algú li dediqui una monografia.

Anem per parts. Jeroni Pau va néixer a la mateixa ciutat de Barcelona entorn de 1458 i hi va morir, ben jove, l'any 1497.² Tot i els pocs anys que sembla que va viure, Jeroni Pau va aconseguir un prestigi, ja en vida, que l'acompanyarà i fins creixerà en la posteritat. El seu pare, Jaume Pau, va ser un jurista important, a més de conseller d'Alfons IV i de Joan II; el seu avi, Pere Pau, va ser un metge il·lustre, canceller de l'Estudi de Medicina de Barcelona i metge de la comtessa reina Maria, muller d'Alfons IV. Un germà seu, Dionís Pau, va formar part del Consell de Cent de la ciutat de Barcelona i fou cònsol del Consolat de Mar. Jeroni Pau formava part, doncs, d'una família amb una presència ben activa a la ciutat de Barcelona i ben introduïda a la cort. No ens ha d'estranyar, així, que a Jeroni Pau se li oferís ben aviat la possibilitat d'anar a estudiar a Itàlia, en aquells centres universitaris que el podien formar en els dos drets, i acabar sent *doctor utriusque iuris* –únicament s'ha pogut demostrar documentalment la seva presència a la Universitat de Pisa el curs 1475-1476. Jeroni Pau, sota la protecció del cardenal Roderic de Borja, futur papa Alexandre VI, va treballar a la cúria vaticana com a jurista. El lloc que ocupava li va permetre relacionar-se amb els humanistes i conèixer de primera mà el moviment que havia de representar un abans i un després en la història de la cultura europea. Des de Roma, on va viure disset anys, Jeroni Pau va procurar renovar el pensament i la cultura catalanes sobretot de la mà del seu cosí, corresponsal i etern admirador, l'arxiver barceloní Pere Miquel Carbonell, fins al punt que l'un sense l'altre difícilment haurien arribat enlloc: Pau necessitava que algú divulgés a Catalunya la seva obra i les noves idees de l'humanisme, Carbonell necessitava que algú vehiculés el seu apassionament per les lletres i li donés la volada que finalment va adquirir. Pau i Carbonell formen, així, una simbiosi difícil de destriar, vist en la distància que ens concedeix el temps transcorregut. L'any 1491 Pau va publicar *Barcino* a Barcelona, com ja he dit, i el mateix any s'edità a Roma el seu *De fluminibus et montibus Hispaniarum libellus*. Finalment, dos anys més tard, el 1495, va aparèixer l'obra que es reeditaria en més ocasions al llarg dels segles, la *Practica Cancellariae Apostolicae*, també a Roma. Jeroni Pau va tornar a Barcelona l'any 1492, el mateix any que el seu protector, Roderic de Borja, assolí el solí pontifici amb el nom d'Alexandre VI. Estava malalt, ens diu Pere Miquel Carbonell. I ja només va poder col·laborar amb l'arxiver per ajudar-lo a escriure les seves *Cròniques d'Espanya*, fins a la seva mort l'any 1497.

De Dionís Jeroni Jorba, en sabem ben poca cosa, ara per ara. La biografia més extensa que se n'ha escrit mai és encara la que va fer Torres Amat,³ que va extreure totes les dades de la *Descripción*, tal com ell mateix afirma i he pogut com-

1. Mariàngela VILALLONGA, *Vida i obra de Jeroni Pau*, llegida el 16 de desembre de 1985 i convertida després en llibre amb aquesta referència: Jeroni PAU, *Obres*, a cura de Mariàngela Vilallonga, Barcelona, Curial (Autors Catalans Antics, 2 i 3), 1986, 2 volums.
2. Per a totes les informacions biogràfiques i bibliogràfiques sobre Jeroni Pau remeto a la meua edició de 1986.
3. FÉLIX TORRES AMAT, *Memorias para un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, Sueca, Curial (Documentos de Cultura-Facsimils, 1), 1973, pàg. 325-327.

provar.⁴ Dionís Jeroni Jorba va néixer a Barcelona. Era nét d'Antoni Juan Jorba, regent de Nàpols, estava emparentat amb Jeroni Pau i era cosí germà de Francesc Olivó, canonge de Vic, i de Jeroni Peguera. Diu Torres Amat que als 15 anys ja estudiava teologia a la Universitat de Barcelona, on va ser deixeble de Joan Lluís Vileta, Joan Vila i Raimundo Pascual. Així és com ho explica Jorba a la pàgina 29 de la seva obra, quan descriu la Universitat de Barcelona: «[...] los Illustres y muy Reuerendos Canónigos Luys Ioan Villeta, exercitado en la sciencia de Raymundo Lullio, y en todas las domas [sic] facultades, Ioan Villa hombre ingenioso, y el muy Reuerendo y Religiosíssimo P. Prior F. Raymundo Pasqual de la orden de Sancto Domingo, los quales por la affición que les tengo y honra que les deuo (por quanto he tenido aquellos por maestros, quando a los 15 años de mi edad estudiana [sic] Theologia) no dudo de nombrarles».⁵ També fou deixeble, com ell mateix ens explica, de Joan Terés, arquebisbe de Tarragona, de qui diu «varón doctíssimo, cathedrático que fue en la Illustre Vniuersidad de Valencia, de quien fuy discipulo indigno». Efectivament, a diferència de Jeroni Pau no va sortir de la península Ibèrica, sinó que va continuar estudiant a la mencionada Universitat de València, també a la de Lleida, a la d'Osca i alguna més, fins que es va graduar en teologia i es va doctorar en arts i en els dos drets. Tampoc no va treballar fora del país. Es va quedar a Barcelona, on va ocupar càtedres d'humanitats, de lleis i de cànons a la Universitat. L'any 1589 ell mateix es deia «Cathedrático ordinario de Leyes en la Universidad de Barcelona». Però va escriure i sobretot publicar força més que Jeroni Pau. Tot això: uns *Institutionum oratoriarum siue rhetoricarum libri quinque*, a Barcelona, el 1582, que després es van reeditar a Lió; dos anys després i també a Lió, uns comentaris aristotèlics, *Epitome omnium capitum operum Aristotelis. Quaestiones in uniuersa eiusdem opera*, en la línia renovadora de Pere Joan Nunyes. Aquestes dues obres foren reeditades juntes novament a Lió el mateix 1584 sota el títol *Lucubrationes quaedam: diu a studiosis expositae et nunc primum editae. Institutionum Oratoriarum libri V. Porphyrii Isagoges et Logicae Aristotelis omnium capitum dilucidae resolutiones. Quaestionum et solutionum earundem iuxta seriem ac ordinem Organi Aristotelis*. L'any següent, el 1585, va publicar unes *Elegantibus et copiosae latinae linguae phrases*, a Barcelona, a la mateixa impremta Hubert Gotard on l'any 1589 publicà l'obra que ens ocupa, *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*. Encara publicà uns *Commentaria in easdem institutiones* a Venècia, l'any 1588, i unes *Lucubrationes quaedam die de studiosis expetitae, et in eorum gratiam nunc primum editae quarum catalogum versa pagina videbis*, altra volta a Lió, el 1589,⁶ i unes *Orationes 12 in laudem scientiarum et uirtutum*. No sabem quin any va morir Jorba.

Jeroni Pau va escriure la seva obra sobre Barcelona en llatí, és clar, i la va dedicar al seu amic humanista romà Paolo Pompilio, que li havia demanat per carta que li expliqués «per escrit tot allò que he llegit en els autors antics i fidedig-

4. Utilitzo l'edició de 1589 en l'exemplar de la Biblioteca Nacional de Madrid. Transcriu els textos afegint-hi només la puntuació.
5. Fragment pres de la pàgina 29 de la *Descripción...*
6. Un quasi exhaustiu inventari de les obres de Jorba precedit d'una mínima biografia es pot veure a Gonzalo DIAZ Y DIAZ, *Hombres y documentos de la filosofía española*, Madrid, CSIC, 1980, vol. IV, pàg. 399-400.

nes sobre la meua ciutat, la seva terra i importància, els seus habitants i situació, i sobre les seves gestes excel·lents i exemplars, afegint-hi succintament la seva història fins als nostres dies». Això és el que es va proposar i va dur a terme Jeroni Pau, com un deure i un deute que tenia envers el seu amic romà i la seva ciutat natal. Les paraules de Pau defineixen bé la finalitat i el contingut de l'opuscle sobre Barcelona. És una declaració de principis. Fixem-nos-hi un moment. Ens parla de les fonts que utilitza per descriure la ciutat: «priscos auctores et fide dignos»; ens enumera els apartats que tractarà: «agro et principatu, incolis et situ, deque eorum rebus praeclare magnificeque gestis», i finalment «ad nostra tempora historia», ni més ni menys. I aquest és l'esquema que va desenvolupant.

Dionís Jeroni Jorba va escriure la seva obra quasi cent anys després. Era una altra època i les coses havien canviat. A l'epístola preliminar adreçada als consellers de Barcelona, l'autor exposa las raons de l'ús de la llengua castellana: «Aunque, muy illustres Señores, esta obrezilla, haya sido traduzida en lengua estraña, empero se compuso en nuestra lengua Cathalana, y después la puse en Latín, y últimamente ha sido puesta y traduzida por Miguel de Rosers caullero vezino desta Ciudad en Romance Castellano, y certifico a V. Magnificencias que no lo ha hecho por menosprecio de nuestro lenguaje, en el qual algunos excelentes varones, y entre ellos aquel grande Ausias Marco, (aunque en verso) exercitó su delicado ingenio, sino por el entrañable desseo que yo tengo de que las cosas desta Illustríssima y generosíssima Ciudad, assí como son muy heroicas, y notables sean también muy sabidas, de suerte que he rogado al dicho mi amigo fuesse seruido de sacarla a luz en lengua Castellana, por los mesmos Españoles, Italianos y Franceses, y por otras naciones Orientales y Occidentales tan recibida: porque quitada la latina ninguna es mas entendida que la Castellana». És l'excusa de sempre, la de fa quatre-cents anys i la d'avui.

Jorba va dedicar la seva obra a Don Rodrigo de Castro, arquebisbe de Sevilla i cardenal, tal com expressa en l'epístola dedicatòria impresa a continuació de la preliminar, on explica la gènesi de l'obra. Es remunta al dia 3 de desembre de 1581 i a la visita que va fer al mencionat arquebisbe, que residia en aquells moments en el palau de «Don Diego Folque de Cardona Duque de Cardona, el qual está en la calle ancha junto al monasterio de San Francisco». Quan es va adonar que el cardenal li feia «tan grande merced de tratarme tan humanamente y escucharne, dixee muy humilmente ser yo del linage de Hierónimo Paulo Doctor Barcelonés, y entonces V. S. Illustríssima delante del Illustríssimo Señor su hermano, y del muy Illustre y muy Reuerendo Señor Don Francisco de Ribera Inquisidor entonces del presente principado de Cathaluña sapientíssimo y meritíssimo, y otros señores nobles en linage y sciencia con rostro afable y graue me interrogó, qué obras hauia compuesto el dicho Hierónimo Paulo Barcelonés, ultra del prouincial de todas las Yglesias, y del libro sobre las reglas de Canchillería Romana, y de las montañas y rios de Hespaña. Respondí Illustríssimo y Reuerendíssimo señor ha descrita la ciudad de Barcelona según el tiempo antiguo lo requería. Otra vez vuestra señoría dixo: hombre docto fue Hierónimo Paulo y añadiendo con licencia de V. S. Illustríssima dixee por cierto (señor) de la manera que por las uñas conocerse puede el León, assí ni más ni menos, fue un hombre (según sus scritos aprouados por la sancta sede Apostolica, como lo refiere el Cardenal Zabarella en la Cle. 2 en el \$ Irritum, quaestio 3 de Elect. se confirma también y prueua, por el Doctor Gómez sobre la Regla de Canchillería, de veris-

simili notitia obitus quaestio fi in fi de las quales sus obras, la mayor parte he yo visto, y con mucha diligencia leydo, [D] nascido para la Rhetórica, tenía muy agudo ingenio una memoria de letrado: versado en Leyes y Cánones y finalmente Theología. Y como la nuestra Ciudad se deua muy de veras de honrar, he tenido por bien (obedeciendo a los mandados justíssimos de V. S. Illustríssima, añadiendo algunas cosas notables, según nuestros tiempos, a aquellas que breuemente por el dicho Hierónymo Paulo fueron traçadas) descriuir esta ciudad de Barcelona: y si por ventura dexare de dixer alguna cosa notable, hablando con una persona tan principal como V. S. Ill. soy obligado a dezir punto por punto la verdad de lo que passa, lo causan las liciones quotidianas, las quales tengo obligación de leer, y otras muchas ocupaciones de negocios, de mi arte me escusarán, y más la verdad, finalmente V. S. Illustríssima según su linage doctrina y benignidad satisfará y responderá por mi, de manera que no teniendo yo las particularidades arriba mencionadas, huiendo de descriuir la ciudad de Barcelona de la mesma manera que el tiempo presente lo requiere no de otra parte he confiado hauer de tener socorro y fauor que por medio de un varón tan excelente [...] lo ha mostrado: que de la grande mansedumbre de V. S. Illustríssima de la qual y de un ánimo tan varonil confiado tengo por muy cierto que esta mi Descripción de Barcelona, no peligrará y huiéndola deseado de tantos años acá los Barceloneses, basta los que baxo se exprimirán, por agora de priessa, porque si queremos contar las alabanças della por extenso no bastaría tiempo ni lugar: empero algun día tengo muy grande confiança se pondrá en verso Latín por mi mesmo, y tambien por algun cauallero curioso en vulgar Castellano. [...] El qual nuestro librico en tres días (assí es) començado y acabado si vuestra señoría Illustríssima y Reuerendíssima lo hará digno de sus manos y ojos, de la manera que las flores cargadas de la agua acostumbran con los rayos del Sol tomar aliento, de la misma manera [...]».

Els temps havien canviat, certament. I així, calia tornar a escriure una història de Barcelona, adequada al moment i posada al dia. Però els temps havien canviat també pel que fa a la llengua. De la concisió, precisió i elegància del llatí de Pau passem a la verbositat i imprecisió del castellà de Jorba, per al qual l'obra és un «breue compendio y suma» i entra *in medias res*, sense «exordio ni epílogo alguno», segons diu a l'inici, després de dues epístoles introductòries i cap resum del contingut.

Els dos autors comencen la història de Barcelona a partir del fundador de la ciutat. No és estrany. Titus Livi havia començat la seva història de Roma a partir de la fundació de la ciutat, *Ab urbe condita*. Jeroni Pau s'oposa ja des de les primeres línies als «autors recents que assegurin que fou fundada per Hèrcules, ja que ni els ajuda l'autoritat dels avantpassats ni una conjectura versemblant». La llegenda d'Hèrcules i la seva relació amb la península Ibèrica provenia ja de les cròniques del segle XII, i concretament de Jiménez de Rada, el Toledano, autor infamat pels humanistes catalans del segle XV, com ara Joan Margarit, el mateix Pau i Pere Miquel Carbonell. Jiménez de Rada va ser la font bàsica del dominic Anno de Viterbo per crear, l'any 1498, la història mítica dins la seva obra *Comentaria super opera auctorum diuersorum de antiquitatibus loquentium*, una part dels quals estan dedicats a Hispània: *De primis temporibus et quatuor ac uiginti regibus primis Hispaniae et eius antiquitate*, i que foren publicats a Roma. Pau, però, no acceptava la tesi de la fundació de Barcelona per part d'Hèrcules perquè no havia trobat aquesta informació en cap dels autors antics, els únics

que li mereixien confiança. Tampoc Joan Margarit no creia en l'origen herculi de Barcelona, i és que també Lorenzo Valla va considerar les proeses d'Hèrcules a Hispània «Graecia mendacia» en la seva obra *De rebus a Ferdinando...* Pau considera «certament, molt més autoritzada [...] l'opinió dels qui creuen que en temps de la Primera Guerra Púnica fou fundada per Hamílcar Barca». Per tal de desterrar del poble l'opinió ja prou estesa de la fundació hercúlia de Barcelona, Pau fins i tot va escriure un díptic que Carbonell va repetir incessantment en els seus manuscrits i que Dionís Jeroni Jorba va copiar a la portada de la seva obra i també en aquest punt inicial de la història de Barcelona, ocultant-ne novament l'autor i la procedència. Ja he dit anteriorment que era el poema XV de l'edició del corpus poètic de Pau. El poema diu així: «Iactitet Herculeam quamuis te uulgus Iberum, / Barcinon, Poeno de duce nomen habes».

I en aquest context el copia novament Jorba just a l'inici de la descripció: «Barcelona es una ciudad inclyta muy illustre, antigua rica y poderosa, la qual por Hamylcar Carthaginés capitán valerosíssimo de los Penos (Nam Paeni sunt Aphri, según el verso va al principio que dize así. [Iactitet...]) padre de Anníbal [...] y por otro nombre Barcha nombrada, creo ser edificada: Año ante el aduenimiento de CHRISTO (como lo cuenta Eusebio 234) algunos empero piensan que Hércules fue el Auctor, quando huuiesse muerto a Gerión».

Al costat del díptic de Pau i de la informació que en deriva i utilitza Jorba, es pot detectar la presència d'una obra d'un altre autor que probablement va ser qui va fer arribar a Jorba les tesis d'Annio. Em refereixo, és clar, a Francesc Tarafa,⁷ el barceloní autor d'un *Dictionarium Geographiae Vniuersalis Hispaniae*, de la *Chrònica de la Província de Cathelunya en la Citerior Spanya*, que encara romanen manuscrits, i de l'obra *De origine ac rebus gestis Regum Hispaniae*, publicada per primera vegada a Anvers l'any 1553. Tarafa, em sembla, és l'autor que degué consultar Jorba per confegir la seva història de Barcelona, al costat de la història de Pau. Vegem el fragment corresponent a l'entrada *Barcinon* del *Dictionarium* de Tarafa: «Ab Amilcare Carthaginiensium Imperatore anno fere ante Christum natum, ut in Eusebio computatur CCXXXIII et Hieronimus Paulus Barcinonensis tenet, condita et a cognomine suo Barce nomen accepisse credidere quidam...». De la mateixa manera que Tarafa ajuntà les dades d'Eusebi extretes d'Annio amb les informacions que li oferia Jeroni Pau, també ho féu Jorba,

7. Sobre Francesc Tarafa podeu consultar Eulàlia MIRALLES i Maria TOLDRÀ, «La tradició manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa: biblioteques de Barcelona», *Anuari de Filologia*, XX, 8 (1997), pàg. 43-78; Mariàngela VILALLONGA, «La tradició dels tractats geogràfics humanístics a Catalunya», *Actes de les Jornades d'homenatge a Dolors Condom*, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXI (1990-1991), pàg. 99-109; Mariàngela VILALLONGA, «La geografia a Catalunya a l'època del Renaixement», *Estudi General*, 13 (1995), pàg. 51-60; Mariàngela VILALLONGA, «Les pays pyrénéens dans le 'Dictionarium Geographiae Vniuersalis' de Francesc Tarafa (historien, c. 1495-1556)», dins *Pays pyrénéens et pouvoirs centraux (XVIè-XXè siècles)*, Foix, Ed. Conseil Général de l'Ariège, 1995, pàg. 267-285; Mariàngela VILALLONGA, «Francesc Tarafa, una actitud quatrecentista al segle XVI», *Revista de Catalunya*, 103 (1996), pàg. 49-64; Mariàngela VILALLONGA, *El Renaixement i l'humanisme (segles XII-XVI)*, dins Mariàngela VILALLONGA (coord.), *Llatí II. Llengua i cultura llatines en el món medieval i modern*, Barcelona, UOC Humanitats, 1998, pàg. 66-70; Mariàngela VILALLONGA i Daniel FERRER, «La fundació de Girona en la historiografia humanística: l'exemple de Francesc Tarafa», dins *I Congrés d'Història de Girona*, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII (2001), pàg. 305-322.

però a partir de Tarafa i no directament d'Annio. Tarafa, així, serví de pont, perquè ell mateix ja va casar les tesis d'Annio amb l'obra de Jeroni Pau. I d'aquesta manera es va transmetre a la posteritat. Un autor intermedi, doncs, Francesc Tarafa, que no escriu pròpiament una història de Barcelona, però que fa una síntesi d'allò que ell considera primordial sobre la seva ciutat en l'entrada *Barcinon* del seu diccionari i en la seva *Chrònica*, ofereix a Jorba uns materials que em sembla que es troben també en l'origen de la història de Barcelona confegida per Jorba.

Si acarem els textos de Pau i de Jorba ens adonem del gran deute de Jorba envers Pau. Podríem dir que Jorba únicament es proposa d'actualitzar el text de Pau, però com que això no cal en el relat dels primers temps de la història de Barcelona, ens trobem que la versió castellana de Jorba, en les primeres pàgines, sembla la traducció de l'obra de Pau. Després del passatge esmentat sobre la fundació de la ciutat, segueixen en tots dos textos referències a Pomponi Mela, a Plini el Vell i al jurisconsult Paulus, i passen tot seguit a llistar el que Pau anomena «antiquissimos quosdam ciues urbis nostrae florente in Hispaniis Romana R. P.» i Jorba «floreciendo en Hespaña la Rep. Romana fueron ciudadanos de Barcelona», els mateixos en un i altre, és clar, perquè el text de Jorba tradueix quasi literalment l'obra de Pau. En algunes ocasions, Jorba deixa de banda informacions que potser considera innecessàries. Per exemple, en el passatge en què reproduïen l'epitafi d'Espuri Pomponi que només es conservava gràcies al testimoni de Ciriaco d'Ancona, Pau fa un breu excurs per qualificar l'anconità de «diligentíssim recol·lector d'inscripcions de tot el món, del qual ens han pervingut sis volums no gens prim». Pau, a més, vol deixar constància que ell no ha vist la inscripció «potser perquè està amagada en algun lloc de Barcelona o perquè ja s'ha perdut». Jorba, en canvi, directament tradueix el text de Pau però només fins a «como lo atestigua Cyriaco Anconitano», sense esmentar què se n'ha fet, de la làpida, ni ressaltar res sobre l'anconità, ni comprovar segurament la veracitat de la seva informació. Ho diu Pau i això és suficient. Són maneres diferents. Del rigor filològic i històric de Pau hem passat a la imprecisió de l'exemple anterior o bé a l'actualització de continguts que fa Jorba, tal com podem comprovar en la informació sobre la làpida de Faustina Augusta. Pau confessa que encara no l'havia pogut llegir, de Roma estant, i Jorba ens fa saber que es troba «dentro la casa de mi padre y hermano mayor». Carbonell ens havia transmès a través del manuscrit de la catedral de Girona el text de la inscripció que, en aquells moments, a finals del segle XV, es trobava «ad domum Guilielmi Columbi in uico appellato Fauentia iuxta Sinagogam Iudeorum» i de la qual probablement ell mateix havia informat Jeroni Pau.

Si anem seguint l'obra, a les pàgines següents veiem com Jorba omet els noms d'alguns dels barons il·lustres d'època romana i enumera directament els dels sants. Tot seguit interromp el discurs històric que Pau fa cronològicament i comença amb la descripció geogràfica de Barcelona, que té la forma de la lletra C, tal com ja havia dit Pau i havia repetit Tarafa en la seva *Chrònica*. Esmenta més endavant l'autoritat de Marineo Siculo, lloca els habitants de la ciutat i comença una enumeració d'autors clàssics que esmenten la ciutat en les seves obres, de les quals reproduïx els fragments adequats. La font que utilitza per a aquesta part del text torna a ser Pau, però no *Barcino*, sinó l'epístola *Quibus elementis Barcinona scribatur*, a partir de la menció que Pau fa de Dionisi Alexandrí i en el

mateix ordre, Ptolemeu, Antoni Pius, sant Jeroni, Orosi, sant Hilari i fins a Ausoni. Segueix a continuació un catàleg d'homes il·lustres a la manera del de Jeroni Pau en la seva epístola *De Hispaniarum uiris illustribus*. Comença amb Orosi, del qual esmenta algunes de les obres, informació que no ha pres ni de l'epístola *De Hispaniarum uiris illustribus* de Pau, ni de l'obra de Paolo Pompilio, *De uita Senecae*. Tot seguit dedica un espai a sant Ramon de Penyafort, el dominic Hug i les obres que va escriure, Guiu, bisbe d'Elna, i les obres que escrigué –tots tres autors mencionats en el *De uiris* de Pau–, els carmelites Pere Rimi, Joan Ballestar, Francesc Martí, Felip Ribot, Francesc de Bacon, lloat –diu– per l'abat Tritthenem; esmenta tot seguit Joan de Palomar i Ramon Llull, tots com a fills de Barcelona i cap d'ells, excepte Llull, en l'epístola de Pau. Momentàniament –diu– deixa la relació d'il·lustres barcelonins; hi tornarà més endavant. Aleshores menciona Pius II i els elogis que féu dels barcelonins en molts diversos llocs.

A continuació, Jorba recull una breu antologia de textos en castellà en els quals es lloa Barcelona, que pertanyen a la *Austriada* de Joan Gutiérrez, a la *Angélica* de Barahona de Soto i a la *Araucana* de Alonso de Ercilla. L'actualització de textos sobre Barcelona continua amb Follieta i el seu recull *de los Varones Ilustres Genoueses*, Antonio Geraldino i el seu *Triumphus Granatensis*. Curiosament, és en aquest punt que Jorba reprèn la cronologia històrica de la ciutat i torna als temps dels gots per enumerar un per un els comtes de Barcelona, que enllaça amb els reis fins a arribar a Felip II. En tot aquest apartat, evidentment, no pot seguir Jeroni Pau. En canvi, tot seguit, sí que el segueix quan parla del nom de Catalunya, de la capitalitat de Barcelona, de la seva bellesa, dels seus edificis, des de les torres fins als ponts, des de les portes fins a les esglésies, d'entre les quals destaca la de la Santa Creu, «la Yglesia mayor», la catedral, de la qual descriu fil per randa els campanars, les sepultures que conté, les capelles, el capítol. Enumera tot seguit les altres esglésies de la ciutat, set: Santa Maria del Mar, el Pi, Sants Just i Pastor, Sant Miquel, Sant Pere de les Puel·les, Sant Cugat i Santa Eulàlia del Camp, que descriu amb profusió de detalls. Jeroni Pau havia dedicat així mateix un capítol de la seva *Barcino* a dues esglésies: Sant Miquel i Santa Eulàlia. A continuació, el torn és dels monestirs; Jorba esmenta entre molts d'altres el de la Santíssima Trinitat, els de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron i de la Murtra, i fins i tot els de Ripoll i de Poblet. Una Barcelona entesa en un sentit molt ample, a la manera d'aquella Catalunya ciutat. Jorba es perd pels camins de la Catalunya central i arriba fins a Sant Miquel del Fai, «Dezfay, adonde ay muchas piedras de diuersos colores y arroyos de aguas», i fins a Montserrat, que descriu tot seguint, brevíssimament ara, el text sobre la muntanya que Pau va escriure en el seu *De fluminibus et montibus Hispaniarum*, que Jorba ofereix sencer i en llatí al final de la seva obra, sense indicació d'autor i al qual remet en aquest moment de la seva descripció: «sería grande la obra, remítolo al libro va ya de los milagros, y descripción va baxo puesta». Lloa tot seguit Diego Pérez de Valdivia per la seva labor proselitista a favor dels orfes, el bisbe Dimas Loris «por su increíble erudición y otras muchas virtudes», i el canonge Joan Vila, «al qual por la grande habilidad de la Música, los Romanos, Granadinos y Toledanos le ofrecían grandísimos salarios».

Després dels monestirs, Jorba es passeja per la Barcelona de finals del segle XVI, començant pel «Borno, adonde el día de san Iorge acostumbran de hazerse lustras y Torneos, por orden y mandato de los muy Illustres señores Diputados de

Cathaluña» i segueix per places i carrers on s'atura de tant en tant per donar-nos alguna dada que considera curiosa o interessant. Després ressegueix les fonts; vint-i-dues n'he comptat. I, sense nexes de cap tipus, Jorba comença a enumerar els carrers de la ciutat –del virrei als consellers–, els seus costums i les seves tasques, en un llarg inventari que no s'acaba de tants que n'hi ha, «los quales queriendo yo contar antes me faltaria el dia que el habla». A continuació lloa les institucions de Barcelona i els edificis que les allotgen, així com les cases dels nobles i patricis barcelonins. Destaca que hi ha 424 carrers, «y entre otras la célebre calle Ancha», de la qual lloa l'empedrat, «y quando más llueve más limpias están»; s'atura al carrer del Paradís, per a la descripció del qual torna a traduir, més que a reelaborar, el text de Pau sobre Barcelona. Es refereix a la quantitat d'inscripcions llatines d'època romana que es conserven en les parets de moltes cases «según Antonio Ioan de Iorba aguelo mio Regente de Napoles (el qual era hermano externo y despues succedió por muerte del mayorazgo sin hijos en la vniuersal heredad de nuestra casa) lo ha notado y yo tambien en un librico de mano». Jorba ens informa que la Barcelona de 1589 tenia «diez mil vezinos»⁸ i parla dels jardins que ornien les cases senyorials com «el del Illustre y muy Reuerendo señor Arcediano Salauerdeña, a donde ay vn Labyrintho de Troya hecho con grande artificio», per posar només un exemple.

Dels jardins, Jorba se'n va a un conjunt miscel·lani d'informacions sobre la ciutat: les exportacions de teixits, el bon clima, el signe del zodíac al qual pertany, sagitari –que pren al peu de la lletra de *Barcino* de Pau, com després farà també Tarafa a la seva *Crònica*–, la fertilitat de les seves terres, la descripció de la muntanya de Montjuïc, altra volta seguint el text de Pau, les drassanes, les importacions que hi arriben per tal que no hi manqui de res, la gent que la visita des de totes les grans ciutats catalanes, que enumera i descriu mínimament. Això li permet ara descriure el Principat «de Fraga hasta el Castillo de Salsas», i els comtats del Rosselló i la Cerdanya, descripció en què enumera les comarques a través dels gentilicis. Quan arriba a Tortosa fa un *excursus* per parlar del riu Ebre a partir del nom del rei Iber, segons la informació que Francesc Tarafa li subministrava en el seu *De origine* especialment, per la qual cosa veiem novament com Jorba uneix la tradició de Pau amb les informacions d'Annio que ja apareixien juntes a Tarafa.

Inicia tot seguit un recorregut per les terres «desta nación cathalana desde Hebro hasta la Bethica [...] de las quales la más principal es Valencia [...] y en las mares Baleares Mallorca, [...] y vna muy linda ciudad en Serdeña nombrada Cáller, y otras muchas. De manera que con mucha razón hombres de grande autoridad y entre otros S. Antonino, y de los más modernos Platina doctíssimo, en las vidas de los Summos Pontífices nombraron a los Valencianos y Mallorquines, y a los que han salido destes reynos, según el origen y language Cathalanes y así a Calixto III Alexandro VI de la prosapia antiquíssima de los Borjas (fue también summo Pontífice S. Dámaso Cathalán del lugar de Argilaguer, según lo atestigua

8. Agustí ALCOBERRO (ed.), *Identitat i territori: textos geogràfics del Renaixement*, Vic, Departament de Filologia Catalana, Secció de Literatura, Universitat de Barcelona / Eumo Editorial (Col·lecció Escolis, 7), 2000. A la pàg. 145 ha calculat, segons els estudis de demografia històrica, que la quantitat de “vezinos” correspondria a uns 45.000 habitants.

Antonio Geraldino Prothonotario Apostólico) Cathalanes de nación y de patria Valencianos les nombraron». No és la primera vegada que Jorba, en la *Descripción*, anomena Platina. Ja l'havia esmentat abans en el capítol dels monestirs, i concretament la mateixa obra sobre les vides dels pontífexs. Ni és tampoc la primera vegada que apareix Geraldino. La idea d'anomenar catalans els habitants d'aquests territoris pel seu origen i per la seva llengua ja apareix a Jeroni Pau i tots la van repetint a partir d'ell.

Jorba segueix descrivint les excel·lències de la ciutat, i una sèrie d'elements que altra volta tradueix quasi al peu de la lletra dels paràgrafs 87-88 de Pau. Es tracta dels instruments de tall, de les flassades, del cristall, tan preuats que fins són exportats a Roma, i Jorba afegeix: «a Seuilla y aún a las Indias». Lloa també els llibreters dels volts de la plaça de Sant Jaume, els notaris, cirurgians i altres professionals i les proves a què s'han de sotmetre per exercir els seus oficis. I a continuació parla de la bellesa de les dones, les escultures i els retrats antics, i les inscripcions epigràfiques. Però les pàgines següents presenten un seguit de noms de cavallers i nobles catalans, més de quatre-cents, que «vinieron con Otger Cataló y Carlos Magno, de los quales muchos, los demás a lo menos ha 100 años que los suyos son caualleros, los demás si les huuiesse de nombrar, Dies me potius quam oratio deficeret, et ut inquit ille ante die clauso componet vesper Olympo, remítoteles a la chrónica que he prometido». Una crònica que probablement no va arribar a escriure mai, o, si ho va fer, s'ha perdut.

La descripció prou detallada de la Universitat ocupa les pàgines següents. A més dels professors dels quals ja he parlat perquè Jorba n'havia estat deixeble, cal destacar la menció que fa de Francesc Calça, «Cauallero Illustre en lenguas y Rhetórica, y en todo género de Ciencias doctíssimo, estrella de la Vniuersidad resplandeciente», al costat de metges, poetes i juristes, tots molt il·lustres, de manera que «el dicho studio General florece en tanta manera que no ay que dessear a París ni Tolosa, Salamanca, Alcalá de Henares, Padua, Pisa, ni Boloña».

Som ja al final de l'obra, però no del volum. Si Jorba començava la *Descripción* invocant Jeroni Pau i fent-ne elogis, acaba de la mateixa manera: «Todas estas cosas se ofrecen y otras muchas más: empero harto es hauer añadido éstas a las que breuemente por Hierónymo Paulo Barcelonés mi deudo de parte de padre y de la madre respectiuamente, gouernando felicemente Don Rodrigo de Borja Alexandro VI summo Pontífice de nación Cathalán y de patria Valenciano, su Camarero, uno de los más hombres doctos de sus tiempos, fueron descritas, y nosotros con trabajo continuo dentro de la dicha ciudad en spacio de 3 días (contando verdad) dexada a parte toda manera de negocios y pleytos, deseando obedescer a los mandamientos justíssimos de V. Señoría Illustríssima (y también por hauerlo prometido en el capitulo 9 del libro 3 de mi Rhetórica) hauer en este compendio y suma contado todas las susodichas cosas: como no me sea lícito tratar más esta mercaduría tan rica y de valor inestimable, porque queriendo nauegar en un mar Océano, no quedasse en el medio, y assí hago fin». Les darreres paraules de l'obra, després de les anteriors, són una referència a la pesta que destrossava el país en aquells temps.

Com deia, s'acaba la descripció de Barcelona, però encara podem llegir a continuació una carta que Jorba dirigeix «al curioso pio y christiano lector», en la qual intenta captar la seva voluntat i guanyar la seva confiança, entre altres mo-

tius perquè «la brevedad es una cosa alabada con gran razon de todos, y una plática tiene mas gusto quanto es mas breve y menos affectada». Segueix després un tetràstic del canonge de Vic, Francesc Olivó, cosí germà de Jorba, en lloança de l'autor; la còpia d'una carta que el catedràtic de retòrica de la Universitat de Bolonya, Carlo Sigonio, havia dirigit a Jorba per demanar-li la seva *Descrittione de la inçlyta Citta di Barcellona et ogni altra sua fatica*, datada el març de 1584; un sonet en castellà de Jeroni de Peguera, cosí també de Jorba, en lloança de l'autor; un altre sonet també en castellà del traductor Miguel de Torres en lloança de Jorba, i, finalment, després d'un dibuix de Montserrat i un de Barcelona, la *Descriptio Montisserrati*, sense indicació d'autor, però que és una transcripció literal de l'entrada corresponent al mont "Serresus" del *De fluminibus et montibus Hispaniarum* de Jeroni Pau. Abans de l'índex onomàstic de persones mencionades en el text, hi ha els noms de cinc barcelonins que van tenir cura de l'obra.

* * *

Hem fet un ràpid recorregut a través de la història d'una ciutat tal com la concebien els humanistes: una descripció cronològica dels fets i una lloança dels elements que la formaven, els humans i els materials. El coneixement del propi entorn i de la seva història proporcionava als humanistes el descobriment de l'antiguitat però sobretot el descobriment i un coneixement millor d'ells mateixos. És així com la riquesa de la història els conferia la consciència profunda dels seus orígens. Barcelona va ser lloada, com ho havien estat Florència o Roma, per Jeroni Pau. La lloança de Pau, ella sola, va fer la seva funció durant quasi un segle. Però els temps canvien i les ciutats també. Per això cent anys més tard calia actualitzar la lloança de Barcelona. Ho va fer Jorba, però no va poder ni voler prescindir de Pau.

La difusió de les dues obres és prou paral·lela. Vegem-ho. Ja he dit a l'inici que la *Barcino* va ser publicada per primera vegada a Barcelona l'any 1491, es conserva a més en dos manuscrits, un a la Biblioteca Apostòlica Vaticana i l'altre a la Biblioteca del Real Monasterio d'El Escorial. Fou reproduïda així mateix a l'edició *De rebus Hispanicis, Lusitanicis, Aragonicis, Indicis et Aethiopicis Damiani a Goes, Lusitani, Hieronymi Pauli, Barcinonensis, Hieronymi Blanci, Caesaraugustani, Iacobi Teuy, Lusitani, opera*, feta a Colònia l'any 1602, al volum segon de la *Hispania illustrata* d'Andrea Scott, publicada a Frankfurt l'any 1603, a *El llibre del Consolat de Mar*, publicat per E. Moliné Brasés a Barcelona l'any 1914, i per J. M. Casas Homs l'any 1957, a més de la meua edició crítica de 1986.

Pel que fa a la *Descripción* de Dionís Jeroni Jorba, tenim notícia d'una primera edició anterior a 1584, que es deu haver perdut, una segona edició ampliada, que és la que conservem, feta a Barcelona l'any 1589, de la qual hi ha exemplars a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i a la Biblioteca Nacional de Madrid, una edició de bibliòfil facsímil feta a Barcelona l'any 1928, una altra edició facsímil realitzada a Madrid l'any 1988, a més d'una edició facsímil en CD-ROM de Madrid de l'any 2000, que correspon a una sèrie que porta el títol de «Ciudades representativas del mundo ibérico». El mateix any 2000 fou citada en l'antologia *Identitat i territori. Textos geogràfics del Renaixement*, de la qual tingué cura Agustí Alcoberro, que en reproduí tres pàgines, les corresponents a les

comarques de Catalunya, el Rosselló i la Cerdanya, els carrers i les fonts de Barcelona.⁹

M'agradaria fer notar que aquesta edició electrònica que acabo d'esmentar és una valuosa col·lecció de textos que conté un seguit d'obres sobre la història de Barcelona, però que no reproduïx la primera de totes, la que és l'origen de tot plegat, la *Barcino* de Jeroni Pau. Sap greu que encara avui calgui recordar l'existència d'un autor com Jeroni Pau.

Pau i Jorba, dos autors i dues èpoques, dues històries de Barcelona que en realitat són una història completada per l'altra. Pau va ser l'autor innovador, el primer que va descriure la ciutat, històricament, físicament. La seva *Barcino* va ser utilitzada com a model per tots els que van voler escriure sobre Barcelona o els que van voler lloar una ciutat. Jorba aprofità la feina de Pau i l'actualitzà, cent anys després. El mèrit, però, és tot de Pau. Els fruits, potser, els recolliren aquells que el prengueren de model. La tasca de desbrossar el camí ja l'havia dut a terme Jeroni Pau a les darreries del segle XV.

9. Els textos de Jorba es poden llegir, anotats pel curador del volum, a les pàgines 59 i 143-145 de l'antologia.